

Бранко БАНОВИЋ*

АНАЛИЗА НАРАТИВНЕ КОМПОНЕНТЕ
МОДЕЛА ТРАДИЦИОНАЛНОГ ЦРНОГОРСКОГ
МАСКУЛИНИТЕТА

ABSTRACT: Socio-constructivist theoretical premises dominant in the studying of masculinity claim that men are not born but made. In addition to the economic context, a significant role in the “making” of the model of traditional Montenegrin masculinity was played by the overall geopolitical position of Montenegro in history. Namely, the historical, ethnologic and fictional narrative about Montenegro’s past suggest a constant state of siege throughout the period of Ottoman rule over Montenegro. Since wars necessarily have great influence on the structure of gender relations and the creation of masculinity, given that the popular and popular science narrative about Montenegro’s past is one of permanent war against the Ottoman Empire, we can say that the given narrative had a great impact on the structure of traditional Montenegrin gender roles and particularly on the production of the model of traditional Montenegrin masculinity, in part responsible for the creation of an extremely masculine, patriarchal culture. In this paper, I analyse three examples (Montenegrin legends of untouched independence, legends regarding Carev Laz and the inquest of Islamic converts) to demonstrate the extent to which historical truth, historical and ethnologic narratives, and fictional narratives are interlaced and inseparable regarding the narrative context in which men gained awareness of the corresponding („normal”) male gender role in traditional Montenegro.

KEY WORDS: *Traditional Montenegrin Masculinity, Patriarchal Society, Traditional Economy, Narratives about Wars*

* Аутор је доктор етнологије и антропологије, директор ЈУ Завичајни музеј Пљевља.

Увод

Почетак сваког научног истраживања традиционалних црногорских маскулинитетâ, нужно захтијева концептуализовање разлике између традиционалних црногорских маскулинитетâ и модела традиционалног црногорског маскулинитета. Наиме, савремене теоријске поставке у истраживању маскулинитета претпостављају да значење маскулинитета, поред тога што варира у једној култури током времена, варира и унутар сваког друштва у свакој датој тачки времена, као и да су родне улоге дефинисане стереотипима и нормама, али да је број појединаца који их крше висок. Међутим, покушај аплицирања савремених теоријских поставки на истраживање традиционалних црногорских маскулинитетâ показује се беспредметним, јер наративи о традиционалном црногорском друштву разматрају родне улоге, а не конкретне појединце, који друштвено прописане норме родних улога испуњавају или не испуњавају. На основу наратива о прошлости, ми можемо одредити карактеристике мушкарца за „примјер“ (идеални модел), а никако „просјечних“ мушкараца или оних који су били „испод просјека“ (стварно стање). Покушај позиционирања традиционалног црногорског маскулинитета на глобално нормираним скалама за испитивање маскулинитета, завршава се позиционирањем модела традиционалног маскулинитета, а не позиционирањем конкретних појединаца, који друштвено прописане норме родне улоге крше или их испуњавају. Дакле, кренемо ли на основу наратива о прошлости да истражујемо традиционални црногорски маскулинитет, као резултат истраживања нужно ћемо добити модел, који ће садржати велики број импутација и интерпретација и који ће умногоме одударати од реалности прошлог живота (Бановић, 2011a). Дубља привредна, социјална и историјска контекстуализација датог модела захтијева разликовање двије његове компоненте које су међусобно испреплетане и тешко одвојиве – економске и наративне. Анализа економске компоненте датог модела показала је да је он неодвојив од друштвених формација које су утицале на његово стварање, као и да коријене модела традиционалног црногорског маскулинитета треба тражити унутар племенског друштва. У том свјетлу значајну улогу имали су полуномадско сточарско привређивање и колективна имовина племена. Наиме, екстензивна сточарска привреда давала је заједничкој својини врло важну улогу (заједничка својина племена или братства представља својину само уколико се брани од других), а заједнички живот са стадом значио је сталну борбену приправност и честе сукобе око контроле привредних ресурса, што је детерминисало изрази-

то маскулину патријархалну културу, која је давала предност мушкарцу (Бановић, 2011б). Разлика између биолошког полног идентитета и научног родног идентитета вјероватно нигдје није тако чиста као у „ратним“ културама, унутар којих су и мушкарци и жене усмјеравани према њиховим особитим улогама – гдје је доминантна улога мушкараца била да учествују у борбама (Solomon, 2007: 1518). Ратови нужно остављају снажан утицај на структуру родних односа и обликовање маскулинитета (Klain, 1999: 47-65), а популарни и често научно-популарни наратив о прошлости Црне Горе, сугерише да је Црна Гора перманентно била у рату са Отоманском империјом. Стога, у контекстуализацији модела традиционалног црногорског маскулинитета, нужно је анализирати и његову наративну компоненту.

Теоријско-методолошка основа истраживања засниваће се на анализи наратива и биће центрирана око питања капацитета наратива да репрезентују стварност (Somers, 1992: 591-630; Ricoeur, 1991: 20-34, 188-210; Carr, 1986: 117-131; Mink, 1970: 541-558). Наиме, научници из различитих области расправљали су о томе да ли наративи имају капацитет да репрезентују „живот“ („стварност“) и упркос различитости приступа, као и диверзитету теорија и приказа наратива, међу научницима влада консензус у вези са питањем односа између наратива и стварног свијета. Тај консензус Дејвид Кар назвао је „стандардном теоријом“, а она представља гледиште да живот сам за себе не може коинцидирати ни са једним наративом и да стварни догађаји немају карактер оних које срећемо у књигама. Полазећи од савремених социјално-конструктивистичких поставки у истраживању маскулинитета, према којима су маскулинитети конституисани унутар структуре родних односа, који имају историјску динамику као цјелина, тако да се маскулинитети односе на социјалне улоге, понашања и значења прописана за мушкарце у сваком датом друштву и у било којој тачки времена (Kimmel and Kaufman, 1995: 15-44; Clatterbaugh, 1995: 45-64; Connell, 1995: 65-75; Messner, 1995: 97-115; Kimmel, 2004: 503; Carrigan, Connell and Lee, 2004: 160), а концептуализујући наратив као онтолошки услов друштвеног живота (да кроз наративност стичемо социјалне идентитете) – у овом раду имам намјеру да проблематизујем теоријске аспекте генезе патријархално ратничко-херојског наративног простора.¹ Простим језиком речено: након анализе начина на који је традиционално привређивање „правило“ мушкарце у прошлости Црне Горе, у овом раду се бавим утицајем ратничко-херојских „прича“ на креирање контекста за репродукцију родних улога у традиционалном друштву Црне Горе. Анализа ће бити извршена на генези три велика наратива која су – кроз

¹ Више видјети у: Герхард Геземан, 1968 и Бранко Бановић, 2018.

касније историјске, етнолошке и фикционалне нарације – доминантно обликовала ратничко-херојски наративни амбијент патријархалног друштва Црне Горе. На генези наратива о вјечитој независности, борби на Царевом лазу и истрази потурица биће демонстриран комплексан однос прошле реалности и њених наративних репрезентација.

Дефинисање наратива

Приликом дефинисања наратива морамо имати на уму њихову свеprisутност и бесконачност.² Поред тога, казивање прича у небројено различитим начинима, жанровима и прагматичким функцијама заједничко је свим културама и коришћено је од најмањих породичних кругова до читавог друштва, а елементи структуре наратива постоје у многим другим дискурским типовима, као што су научни, легални, историјски, религиозни и политички текстови (Stierle, 2006: 73; Brockmeier and Harge, 2001: 431). Дакле, имајући на уму свеprisутност наратива и мултидисциплинарност приступа, као и суоченост истраживача са бесконачношћу наратива и вишеструким тачкама гледишта из којих они могу бити анализирани (тј. потенцијално постоји неограничено много наратива), поставља се питање: шта је наратив и како га препознати?

Најшире размотрено - наратив представља временски ограничен линеарни облик који се може чути, видјети или прочитати (Keen, 2003: 16). Кључни елемент било које дефиниције наратива је хронолошки редосљед, међутим не може сваки редосљед, било која два темпорално уређена догађаја конституисати наратив. Стога, основно обиљежје наратива јесте организовање низа догађаја у цјелину, тако да значење сваког догађаја може бити схваћено кроз његов однос према тој цјелини. За Маргарит Сомерс наративи су, изнад свега, констелације веза (повезаних дијелова) уграђених у времену и простору и конституисаних оним што она назива „causal emplotment“ (што би значило превођење догађаја у епизоду и давање догађају значење које проистиче из укупне приче).

² Зауоставимо се на тренутак на „Уводу у структуралну анализу наратива“ (Barthes, 1997: 79-125) и у том раду изнесу Бартову тотализујућу дефиницију наратива: „Наративи о свијету су безбројни... Способан да буде ношен артикулисаним језиком, писаним или говорним, фиксиране или покретне слике, гестови и уређене мјешавине свих ових супстанци: наративи су презентовани у миту, легенди, бајци, причи, новели, епици, историји, трагедији, драми, комедији, мимици, сликању, биоскопу, комедији, новим темама, конверзацији. Штавише, испод ових скоро бесконачно различитих форми, наратив је присутан у свим годинама, на сваком мјесту, у сваком друштву; он почиње са правом историјом човјечанства и ту нигдје не постоје људи без наратива. Све класе, људске групе, имају своје наративе... наративи су интернационални, трансисторијски, транскултурни. Они су једноставно ту, као и живот сам за себе“ (Barthes, 1997: 79).

Сомерсова је истакла четири заједничка обиљежја наратива, која су релевантна за друштвене науке и хуманистичке дисциплине: 1) релационарност дјелова; 2) давање догађају значење које проистиче из цјелокупне приче; 3) селективно присвајање; 4) темпоралност, редосљед и мјесто. Наративност, дакле, захтијева да ми распознамо значење било којег јединственог догађаја, једино у темпоралној и просторној вези према другим догађајима. Стога, главна карактеристика наратива јесте та да он пружа разумијевање једино повезивањем (ма колико нестабилних) дјелова према конструисаној конфигурацији или друштвеној мрежи (ма колико некохерентној и несхватљивој) (Somers, 1992: 601-602).

Са „наративним заокретом“ (Somers, 1992: 601; Brockmeier and Harré, 2001: 39)³, дошло је до новог поимања наратива – наративи се престају сагледавати као форме репрезентације и почињу се сагледавати као концепти социјалне епистемологије и друштвене онтологије (Somers, 1994: 613). Основна претпоставка онтолошке наративности јесте да је наратив онтолошки услов друштвеног живота и да ми кроз наративност долазимо до знања, разумијевања и креирања смисла социјалног свијета, као и да кроз наративе и наративност конституишемо наше социјалне идентитете. У конкретном случају, приче о ратовима нужно су обезбјеђивале контекст који је давао примарност мушкарцима у односу на жене и имале су значајан утицај на конструкцију и репродукцију мушког идентитета – онога што мушкарци мисле и раде да би били мушкарци.

За ово истраживање значајно је размотрити капацитет наратива да репрезентује стварност. Наиме, упркос различитости приступа, међу научницима данас влада консензус у вези са питањем односа између наратива и стварног свијета, који је Дејвид Кар назвао „стандардном теоријом“⁴. „Стандардна теорија“ представља гледиште да живот сам за себе не може коинцидирати ни са једним наративом и да стварни догађаји немају карактер оних које срећемо у књигама.⁵ Реални догађаји нису се догодили на начин на који нам сугеришу наративи, а сваки наративни приказ презентоваће нам искривљену слику догађаја који су се десили. Наратив није дескрипција или приказ нечега што већ постоји независно од њега, већ, нарација, као јединство приче, казивања, публике и протагонисте, јесте оно што конституише заједницу, њене активности и њену кохерентност на првом мјесту (Carri, 1986: 117-131).

³ Наративни заокрет односи се на последњу трећину двадесетог вијека и означава фокусирање на наратив и нарацију у различитим дисциплинама.

⁴ Видјети, D. Carri, *Discussion, Ricoeur on Narrative*, 160, u *On Paul Ricoeur, Narrative and Interpretation*, Edited by D. Wood, Routledge, London and New York, 1991.

⁵ Op. Cit., 160 i 180.

Према мишљењу Луиса Минка, прије би се могло рећи да су наративи премјештени из умјетности на живот: „приче нису живљене већ речене. Живот нема почетке, средине и крајеве... Постоје наде, планови, битке и идеје, али једино у ретроспективним причама су наде неиспуњене, планови промашени, битке одлучујуће, а идеје исконске... Ми не сањамо или се сјећамо у наративу, али говоримо приче које ткају заједно успомене слика.“ (Mink, 1970: 558)

Имајући на уму карактеристике репрезентативне наративности, замислимо наредну хипотетичку ситуацију: група ентузијаста је кренула у покушај да на једном мјесту сакупи све што што је икада написано о прошлости Црне Горе (народне пјесме и предања, историјски и етнологски прикази...). Међу њима се налази један ентузијаста чији је задатак да „математички“ прецизно, израчуна колико процената те грађе за тему има ратна и друга борбена дешавања. Иако је јако велики, остаје нам само да нагађамо тачан проценат. У замишљању можемо отићи и корак даље и тестирати репрезентациони капацитет те грађе: да ли је и у стварности однос „периода рата“ и „периода мира“ онакав каквог нам сугеришу, било историјски или фикционални наративи? Да ли „научно-популарни“ наратив о сталним ратовима (Пешић, 1996) или мало „ублаженији“, о ријетким периодима мира (Цвијић, 1991: 365-366), има капацитет да репрезентује стварност? За тестирање репрезентационог капацитета ових наратива, довољно је као параметар узети само биолошку и економску одрживост, која ће аутоматски демантовати њихов капацитет да нам понуде слику прошлости, онако како се заиста дешавала. Ипак, без обзира што не посједује репрезентативни капацитет, наратив представља онтолошки услов друштвеног живота, а социјални идентитети су конституисани кроз наративност – може се рећи да је стварност један огромни наратив, састављен од више наратива у које се уграђујемо као социјална бића. Овако конципиране приче обезбједиле су наративни контекст у коме се мушкарци стицали свијест о припадајућој („нормалној“) мушкој родној улози у традиционалној Црној Гори.

Анализа наративне компоненте модела традиционалног црногорског маскулинитета

Анализа економске компоненте модела традиционалног црногорског маскулинитета показала је да његове коријене треба тражити унутар племенског друштва и да су у стварању датог модела значајну улогу имали полуномадско сточарско привређивање и колективна имовина племена. Екстензивна сточарска привреда давала је заједничкој своји-

ни врло важну улогу, а заједнички живот са стадом значио је сталну борбену приправност и честе сукобе око контроле привредних ресурса, што је детерминисало маскулину патријархалну културу, која је давала предност мушкарцу. Временом је овај традиционални модел маскулинитета добио и своју наративну компоненту, за коју је „најзаслужнија“ поетска креација, коју можемо лоцирати у осамнаести и деветнаести вијек.⁶ Како би се разумјела природа утицаја наративне компоненте у продуковању модела традиционалног црногорског маскулинитета, анализа дате компоненте биће усмјерена на концептуализовање комплексног међуодноса историјске истине и њених наративних репрезентација на примјеру наратива о Царевом лазу, вјечитој независности и истрази потурица.

Уопште узевши, посебно велико неслагање између популарног (често и научно-популарног) наратива и докумената влада када је у питању однос према Османској империји – а ти наративи леже у сржи црногорских ратничко-херојских наратива. Наиме, заузимањем Скадра (1479) коначно се учвршћује османска власт у Зети и Брдима, чиме се стиче пуна контрола над зетском котлином и главном саобраћајницом од Скадра до Херцеговине. Када је у питању однос црногорских, брдских и херцеговачких племена према Османлијама, важно је одвојити популарни наратив од историјских чињеница. Идеалтипски опис популарног наратива, у концентричној форми гласио би:

„У вријеме освајачког похода на Европу, Турци су својом војном силом прегазили и Зету, али је никада нису могли потчинити својој власти. Тада је започео вишевијековни крвави рат између Отоманске царевине и црногорског народа, а од почетка XVI до почетка XX века ратовање је за Црногорце постала тешка преокупација. Црногорци су се борили на живот и смрт, јер им је био угрожен национални опстанак. Ова борба довела је до великих друштвених збивања у развоју Црне Горе. Одбрани од ове опасности црногорски народ је подредио остале потребе и циљеве... (Пешић, 1995: 145). Историја Црне Горе за последњих

⁶ Као што ћемо касније видјети, „Историја Црне Горе“ аутора Василија Петровића не говори нам о 1712. години (бар не на нивоу историјске истине), али може нам пружити значајне податке о друштву у времену у којем је настала (1754) и нарочито о друштву из времена када је постала историјски извор у званичној дворској историографији за вријеме владавине династије Петровић. Исто тако, еписке пјесме говоре нам о друштву у времену о којем настају, а врло мало о догађајима на које се односе. Ипак, иако ови наративи не репрезентују стварност онако како се догодила, они су морали упослити дио постојећег етнографског материјала који се односи на територију о којој говоре.

пет вјекова је историја највећег јунаштва које се може замислити... (Цвијић, 1991: 168). Ратовање су Црногорцима наметнуле агресивне Османлије. Они су га прихватили јер су морали. Од тога им је зависило бити или не бити... На сопственом огњишту поставила им се алтернатива: ми или они...“ (Пешић, 1995: 158-159).“

Ипак, овај наратив има веома мало заједничког са историјским чињеницама. Црногорска племена била су „уклијештена“ између Млечана и Турака и била су „растрзана“ између административне и привредне одређености. Овакав геополитички положај увлачио их је у сва збивања и ратове Турске са Венецијом и другим државама (Историја Црне Горе, 44). Историјске чињенице говоре да се кроз читав XVI и XVII вијек не може говорити о неком значајнијем и организованијем отпору Црногораца Турцима, да је опрезно држање свих племена била општа карактеристика збивања, а да се до краја XVIII вијека једино Катунска нахија залагала за непоштедну борбу. Црногорска, брдска и херцеговачка племена јесу пружала отпор Турцима, али је скала тог отпора била јако широка и никада није прелазила границу бескомпромисне борбе (Историја Црне Горе, 226, 145, 116, 160-161, 173).

Све до почетка осамнаестог вијека спољнополитичко интересовање црногорских племена није ишло даље од Венеције и Цариграда и тако је остало све до доласка руских емисара у Црну Гору. Наиме, када је 1710. године Русија ушла у рат против Турске, руски цар Петар I обратио се балканским хришћанима у Црној Гори, Србији, Славонији, Македонији, Босни и Херцеговини и позвао их да подигну устанак против Турака (Историја Црне Горе, 251-253). Устанак јесте пропао, али од самог почетка Порта га је озбиљно схватила, тако да је султан издао ферман да се Црногорци и Брђани строго казне, да се сруши Манастир на Цетињу, да се ухвате коловође покрета, владика Данило и Милорадовић и да се казне они који се буду одупирали (Историја Црне Горе, 256). Порта је упутила казнене експедиције, 1712. године (са око 20.000 војника и под командом Ахмет-паше) и 1714. године (са око 30.000 војника под командом Нуман-паше Ђуприлића). Двије казнене експедиције значајне су из два разлога: Црногорци су се први пут фронтално сукобили са великим турским снагама; и ова два догађаја су у каснијим фазама (са бројним импутацијама и интерпретацијама), снажно утицала на обликовање народног предања.

Наиме, турска војска са Ахмет-пашом на челу продрла је на Цетиње, а организатори устанка су се склонили у Херцеговину. Ипак, у народу се формирала легенда да су Црногорци на Царевом лазу до ногу

потукли 60.000 људи, да Турци нису заузели Цетиње и да је због тога султан спремио нови поход на Црну Гору. Са друге стране, историјска документа говоре да су се Катуњани одупирали турској војсци и на нијели јој одређене губитке и приликом продора и приликом повлачења. Владика Василије је податке из народног предања (о апсолутној побједи Црногораца над 60.000 Турака и следећем нападу од 100.000 Турака) унио у „Историју Црне Горе“ штампану у Москви 1754. године, чиме се формира легенда о „Царевом лазу“ (Историја Црне Горе, 258-263).⁷ На истом мјесту први пут је изнесена теза и о вјековној слободи и независности Црне Горе (мада ни он сам није крио да је још у његово доба Црна Гора признавала турску врховну власт). „Историја Црне Горе“ аутора владике Василија Петровића није имала значајнијег утицаја на црногорску традицију све до краја XVIII вијека, када је са владиком Петром I и другим владарима из куће Петровић, изграђена званична дворска историографија у којој „Историја Црне Горе“ владике Василија постаје главни „историјски“ извор (Историја Црне Горе, 96).

Црногорска легенда о вјечитој независности и легенда о Царевом лазу јесу умногоме утицале на формирање традиције о непрестаној борби против Турака, међутим, у том контексту, на прво мјесто треба ставити Горски вијенац, капитално дјело највећег црногорског pjesника Петра II Петровића Његоша и централни дио Горског вијенца – истрагу потурица, тј. драматичну акцију центрирану око истребљивања оног дијела племеника који су прешли у ислам, а која је наводно одиграна крајем седамнаестог или почетком осамнаестог вијека. Према предању, истрага је спроведена једне Бадње вечери, по читавој земљи, а главни покретач истраге био је Данило Шћепчевић, касније прозван Петровић са Његуша. Његошево дјело каже да је то био епохалан догађај од којег датира ослобођење Црне Горе. О самом догађају нема писаних података прије деветнаестог вијека, а у дубровачким и млетачким архивима није сачуван нити један помен о овом догађају (Павловић, 2001: 7). О до-

⁷ Разлике у тумачењима су велике - научници се споре од тога да ли се радило о сукобу са читавом турском војском или са њеном претходницом, до тога да ли је битке уопште било. У црногорској историографији, први је Јован Томић срушио легенду о великој црногорској побједи на Царевом лазу из 1712. године, тврдећи да се њен први помен налази у саставима владике Василија и његовој „Историји Црне Горе“ и оптужио га је за свјесна дотјеривања и измишљања. На основу познатих извора из XVIII вијека, у народу је била очувана традиција о трагедији Црне Горе из 1712. године. Истовремено, постојало је предање о борби на Царевом лазу као историјском догађају из Морејског рата. Након једног вијека, Петар I Петровић Његош је (на основу података из „Историје Црне Горе“ аутора Василија Петровића) испјевао pjesму о Царевом лазу, чиме је збивање пренијето са једног догађаја на други (подаци о Царевом лазу из Морејског рата, пренесени су на 1712. годину), када почиње формирање легенде о Царевом лазу.

гађају не пише ни у „Историји Црне Горе“ владике Василија Петровића (као што ништа није писано о исламизованим Црногорцима). Први помен се налази у пјесми Петра I Петровића, а учитељ и ментор Петра II Петровића Његоша, Сима Милутиновић Сарајлија, навео је овај мотив у својој „Историји Црне Горе“ зато што је сматрао да је неопходно дати значење улози династије Петровић у Црној Гори (Павловић, 7-8). Према мишљењу Никчевића, умјетнички приказан догађај чини да се код читалаца, па чак и научника доживљава као стварност (Nikšević, 1985: 8-10;).⁸ Његош је прихватио мотив и почео да га развија у својим раним радовима. На крају, у Горском вијенцу и пратећи идеологију свога времена, Његош је овај инцидент, сачуван у популарној меморији, преобликовао и подигао на ниво борбе за очување слободе, наслеђа, православа и српства“ (Pavlović, 7-8; Никчевић, 1985; Aleksov, 2006: 29-30; Pieva, 2005).

Завршна разматрања

Наративи имају кључну улогу у обликовању нашег памћења, знања и вјеровања, а основна претпоставка у разумијевању утицаја наратива у продуковању модела традиционалног црногорског маскулинитета, представља разумијевање „наративног заокрета“ у друштвено-хуманистичким наукама. Са овим заокретом долази до поимања наратива као концепта друштвене онтологије, тако да је за разумијевање природе продуковања модела традиционалног црногорског маскулинитета важно проблематизовати међуоднос репрезентативне и онтолошке наративности. У схватању репрезентативне наративности полазимо од „стандардне теорије“, која претпоставља да наратив нема капацитет да репрезентује стварност и да се реални догађаји нису догодили на начин на који нам сугеришу наративи. Са друге стране, основна претпоставка онтолошке наративности јесте да је наратив онтолошки услов друштвеног живота и да ми кроз наративност долазимо до знања, разумијевања и прављења смисла социјалног свијета, као и да кроз наративе и наративност конституишемо наше социјалне идентитете. Упрошћено би се могло рећи да, без обзира на недостатак пуног репрезентативног капацитета, наративи постају једина „стварност“ доступна људима.

Примјена наведених теоријских поставки у разумијевању продуковања модела традиционалног црногорског маскулинитета могла би се објаснити на сљедећи начин: социјално конструктивистичке теоријске поставке, доминантне у истраживању маскулинитета, претпостављају да мушкарци нису рођени, већ друштвено конструисани –

⁸ В. П. Никчевић, Истраге потурица није ни било, Овдје бр. 189, (Титоград), 1985, 8-10.

а у продуковању модела традиционалног црногорског маскулинитета, поред привредног контекста, значајан удио имали су ратничко-херојски наративи. Наиме, ратови нужно остављају снажан утицај на структуру родних односа и обликовање маскулинитета - оружане снаге су у свим временима и унутар различитих култура, готово увијек, у потпуности мушке институције, а учешће у борби обезбјеђивало се, између осталог и стигматизовањем мушкараца који су одбили да се боре, као кукавице које су пале на основном тесту мушкости. У многим културама и временима мушкарци су имали улогу бораца, иако се многи научници слажу да не постоји доказ који би доказао да су мушкарци биолошки предодређени за ратовање. Хормони, чак и величина и снага, доказано је, имају минималну улогу за успјешну борбу. Умјесто тога борбени процес је научен процес (уосталом као и род). То доказује велики број освједочених успјешних женских и неуспјешних мушких бораца (Solomon, 2007: 1518-1522). Упркос варијацијама у учешћу мушкараца и жена у различитим војскама широм свијета, поента остаје да су војске доминантно мушке институције.⁹

Пошто ратови нужно имају значајан утицај на структуру родних односа и креирање маскулинитета, а популарни и често научно-популарни наратив о прошлости Црне Горе сугерише непрестано ратовање са Отоманском империјом - претпоставка је да је дати наратив имао значајан утицај на структуру традиционалних црногорских родних односа и на продуковање модела традиционалног црногорског маскулинитета. Када је у питању разумијевање међуодноса репрезентативне и онтолошке наративности у продуковању модела традиционалног црногорског маскулинитета – ту смо на три примјера (црногорске легенде о вечитој независности, легенде о борби на Царевом лазу и истрази потурица), демонстрирали међусобну испреплетаност и тешку одвојивост историјске истине од њених наративних репрезентација. Наиме, постоје историјска документа о борби на Царевом лазу за вријеме Морејског рата, међутим, иако се за вријеме 1712. године не говори о неком конкретном локалитету борби, у народно предање улази Царев лаз као мјесто погибије Турака и успјеха Црногораца. Предање улази у историју, која касније улази у званичну историографију; исто тако, чести сукоби црногорских, брдских и херцеговачких племена приликом плаћања данка пре-

⁹ Мушка доминација карактеристика је свих националних војски. У Британској армији јесте била доминација, али није била апсолутна. Видјети (Woodward and Winter, 2007: 20). Ратне улоге увијек примарно и често искључиво припадају мушкарцима. Свакако, у многим ратовима учествовале су жене, некада толико отворено као и мушкарци. Нпр. у СССР-у у Другом свјетском рату жене су чиниле око 8% бораца и имале различите борбене улоге... Партизани и герилске армије имале су још више жена у својим редовима у Другом свјетском рату. Видјети, (Goldstein, 2004: 815 – 817).

лазе у легенду о вјековној слободи и независности Црне Горе; слично томе и истрага потурица настала је захваљујући опису владике Данила, али је у поетској креацији добила потпуно другачије обресе. Међутим, када наратив концептуализујемо као онтолошки услов друштвеног живота, онда ћемо закључити да се разграничавање историјске истине од њених наративних репрезентација (поред тога што би могуће био посао без извјесног успјеха), у функционалном смислу конструкције мушкости показује безначајним. Нарације о ратовима и борбама, било да говоре о стварности или пожељној стварности, обезбједиле су наративни контекст у коме се мушкарци стицали свијест о припадајућој („нормалној“) мушкој родној улози у традиционалној Црној Гори. Уз припадајући економски контекст, овај наративни амбијент такође је нужно давао примарност мушкарцима у односу на жене.

Branko BANOVIĆ

ANALYSIS OF THE NARATIVE COMPONENT OF THE MODEL OF TRADITIONAL MONTENEGRIN MASCULINITY

Summary

Social and historical contextualization of the model of traditional Montenegrin masculinity demands the differentiation of its interlaced components. The first refers to the way of making a living and the predominance of a shepherding, warrior, plunderer economy in the Dinaric Alps region of the Balkan peninsula. Providing basic means of existence – whether by protecting one’s own resources or seeking them through incursions into foreign territory – meant frequent armed conflicts. This produced an extremely masculine patriarchal culture, in which only a man could acquire profit. The second component is tied to the constant clashes with the Ottoman Empire. Whether operating on the level of historic truth or narrative with a desired outcome of events, it is through poetry, but also through historical and ethnographic writings, that the model of traditional Montenegrin masculinity acquired its narrative component. In this paper, I have used three examples (Montenegrin legends of untouched independence, legends regarding Carev Laz and the inquest of Islamic converts) to demonstrate the extent to which historical truth, historical and ethnologic narratives, and fictional narratives are interlaced and inseparable regarding the narrative context in which men gained awareness of the corresponding (“normal”) male gender role in traditional Montenegro.

Literatura:

- Aleksov, Bojan, Adamant and Treacherous: Serbian Historians on Religious Conversions. *Religion in Eastern Europe XXVI, 1 (2006)*, 160-184;
- Banović, Branko, (Ne)mogućnost istraživanja tradicionalnog crnogorskog maskuliniteta, *Antropologija 11, sv. 1 (2011a)*, 161-180;
- Banović, Branko, Privredna osnova modela tradicionalnog crnogorskog maskuliniteta, *Etnoantropološki problemi, god 6, sv. 1 (2011b)*, 429-442;
- Banović, Branko, Trump, Montenegrins and the third world war. *Anthropology Today 34 (5) (2018)*, 1-2;
- Barthes, Roland. *Image, Music, Text*, Fontana Press, London 1977;
- Brockmeier Jens and Harre Rom, Narrative, Problems and promises of an alternative paradigm. *Narrative and Identity*. Edited by Jens Brockmeier and Donald Carbaugh, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. Philadelphia 2001, 39-59,;
- Carrigan Tim, Connell Bob and Lee John, Toward a New Sociology of Masculinity. In *Feminism & Masculinities*. Edited by Peter F. Murphy:, Oxford University Press, Oxford 2004,151-165;
- Clatterbaugh, Ken. 1995. Mythopoetic Foundations and New age Patriarchy. In *The Politics of Manhood*. Edited by Michael Kimmel, Temple University Press; Philadelphia 1995, 45-64;
- Connell, Bob. 1995. Men at Bay: The 'Men's Movement' and Its Newest Best-Sellers.; u *The Politics of Manhood*. Edited by Michael Kimmel, Temple University Press; Philadelphia 1995, 65-75;
- Carr, David. Narrative and Real World: An Argument for Continuity. *History and Theory, Vol. 25, No. 2 (1986)*, 117-131;
- Цвијић, Јован. Балканско полуострво. Српска академија наука и уметности, Београд 1991;
- Elliott, Jane. 2005. *Using Narrative in Social Reserach.*: Sage Publicationas, Thoasand Oaks, London, New Delhi 2005;
- Freeman, Mark. From substance to story: Narrative, identity, and the reconstruction of the self. In *Narrative and Identity*. Edited by Jens Brockmeier and Donald Carbaugh, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia 283-297;
- Геземан, Герхард, Чојство и јунаштво старих Црногораца, Цетиње 1968;
- Goldstein, S. Joshua. War. In *Men and Masculinities, A Social, Cultural and Historical Encyclopedia*. Edited by Michael Kimmell and Arny Aronson, ABC Clio, Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England 2004, 815 – 817;
- Ilieva Emilova, Angelina, *Romulus's Nations: Myths of Broterhood and Fratricide in Russian and South Slavic National Narratives*, A dissertation submitted to the Graduate School in partial fulfillment of the requirements for the degree Doctor Philosophy, Field of Slavic Languages and Literatures. Evanston, Illinois 2005;

Историја Црне Горе, Књига трећа, Редакција за историју Црне Горе, Титоград, 1975;

Keen, Suzanne, *Narrative Form*, Palgrave Macmillan, New York 2003;

Kimmel, S. Michael, Kaufman Michael, Weekend Warriors: The New Men's Movement. In *The Politics of Manhood*. Edited by Michael Kimmel, Temple University Press Philadelphia 1995, 15-44;

Kimmel, Michael. Masculinities. In *Men and Masculinities, A Social, Cultural and Historical Encyclopedia*, Edited by Michael Kimmel and Amy Aronson, ABC CLIO. Santa Barbara, California; Denver, Colorado; Oxford, England 2005, 503;

Messner A. Michael, „Changing Men“ and Feminist Politics in the United States. In *The Politics of Manhood*, Edited by Michael Kimmel, Temple University Press, Philadelphia 1995, 97-115;

Klein, Uta, „Our Best Boys“, *Men and Masculinities, Vol. 2, No. (1999)1*: 47-65;

Ковачевић, Иван. Мит и уметност. Етнолошка библиотека, Београд 2006;

Mink, O. Louis, History and Fiction as Modes of Comprehension, *New Literary History, Vol.1, No. 3, History and Fiction (1970)*, 541-558;

Никчевић, П. Војислав, Истраге попурица није ни било, Овдје бр. 189, Титоград 1985: 8-10;

Pavlović, Srdja. Poetry and History in Montenegro, Njegoš and the Construction of a Collective Memory. First published in: *Spaces of Identity, Vol. 1, iss. 4, 2011*;

Петровић, Петар II Његош, Горски Вијенац, Светигора, Цетиње 2001;;

Пешић, Вукашин, Патријархални морал Црногораца, Унирекс, Подгорица 1996;

Ricoeur, Paul, *Narrative Identity*, In *On Paul Ricoeur, Narrative and Interpretation*. Edited by David Wood, Routledge, London and New York, 1991, 188-201;

Solomon, L. Susan, War. In *Encyclopedia of Sex and Gender*. Editor in Chief, Fedwa Malti-Douglas, Macmillan Social Science Library, Thomson Gale Detroit, New York, San Francisco, London 2001, 1518-1522

Somers, R. Margaret, Narrativity, Narrative Identity, and Social Action: Rethinking English Working-Class Formation. *Social Science History, Vol. 16, No.4 (1992)*, 591-630;

Somers, Margaret, The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach. *Theory and Society, Vol. 23, No. 5 (1994)*, 605-649;

Stierle, Karlheinz, Narrativization of the World. In Tropes for the Past, Hayden White and the History/Literature Debate, Edited by, Kuisma Korhonen: 73-83, Rodopy Amsterdam, New York 2006, 73-83;

Thompson, Whillie, *What Happened to History*, Pluto Press, London 2008;

Woodward Rachel, Winter Trish, *Sexing the Soldier : The Politics of Gender and the Contemporary British Army Transformations*, Taylor & Francis Routledge, London, 2007.